

ALAIN DUCELLIER

ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(13ος - 15ος αι.)

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Μετάφραση

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ-ΧΟΡΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ο Alain Ducellier είναι καθηγητής στο
Πανεπιστήμιο της Toulouse - Le Mirail.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

10115

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

3 E

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Copyright 1994

ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ - ΧΟΡΝ

Μάρκου Αύρηλίου 5, Πλάκα - 105 56 'Αθήνα

τηλ. 32.19.196

ISBN 960-7079-30-2

ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
(13ος-15ος αι.)

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τίτλος πρωτοτύπου:

*Les Albanais en Grèce aux XIIIème-XVème siècles:
Une migration communautaire*

ΑΠΟΘΕΤΙΚΑ

ALAIN DUCELLIER

ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(13ος - 15ος αι.)

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Μετάφραση

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

• ΣΥΛΛΟΓΗ •

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
Ρ. ΕΙΣΛΟΓΗΣ 56297
ΜΕΡ. ΕΙΣΛΟΓΗΣ 24/6/2015
ΑΞΙΩ. ΑΡΙΘΜ.

ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ-ΧΟΡΝ
ΑΘΗΝΑ 1994

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Διάλεξη στη σειρά
ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
(16 Δεκεμβρίου 1991)

Υπεύθυνη
Χρύσα Α. Μαλτέζου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ Ἀλβανία τὸν 13ο αἰ. παρουσίαζε ἓνα θέαμα πολὺ ἀντιφατικό: στὶς πεδιάδες τῆς ἄλβανοὶ χωρικοί, ποὺ ἦταν ἀνακατεμένοι μὲ μερικοὺς Ἑλληνας καὶ ἐργάζονταν μερικές φορές γιὰ τοὺς Λατίνους τῶν πόλεων, δὲν φαίνονταν νὰ ἔχουν πλέον μεταξύ τους κανέναν ἀπὸ τοὺς παλιούς φατριακοὺς δεσμούς ποὺ χαρακτήριζαν τὸ λαό τους τοὺς προηγούμενους αἰῶνες. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς χωρικοὺς, ὅταν οἱ Φράγκοι κατέλαβαν τὶς ἀκτές, ἀπωθήθησαν στὶς λοφώδεις καὶ ὄρεινές περιοχές ὅπου, ἀντίθετα, διατηροῦνταν ἰσχυρὲς παραδοσιακὲς κοινότητες.¹ Ἡ οἰκονομία τῶν κοινοτήτων αὐτῶν ἦταν κατὰ βάση γεωργοκτηνοτροφική — τὸ θέμα τοῦ

1. Κυριαρχοῦν στὰ ἐπικά ἄλβανικά τραγούδια, ποὺ εἶναι ἀκόμη διαδεδομένα καὶ σήμερα, καὶ ὅπου ἐξαίρεται ἡ φατρία [φάρα] (*fis*), ἡ ἐορκὴ ὑπόσχεση (*besa*) καὶ ἡ συχνὴ συνέπειά της, ἡ ἐνδοφατριακὴ μετῆτα, τὴν ὁποία οἱ Ἀλβανοὶ ἀποκαλοῦν ὠμὰ *gjak* (αἷμα). Εἶναι γνωστὸ ὡστόσο ὅτι αὐτὲς οἱ πρακτικὲς δὲν ἀποτελοῦν ἰδιαίτερο ἄλβανικὸ χαρακτηριστικὸ καὶ ὅτι συναντῶνται ἐπίσης στὴ Μακεδονία, τὸ Μαυροβούνιο ἢ στὴ Βόρειο Ἑλλάδα, ὅπου εἶναι τὰ συμπτώματα παρόμοιων κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν δομῶν.

ποιμένα επανέρχεται συχνά στους πιό ωραίους τους θρύλους από τους οποίους οί δύο πιό διάσημοι, αν και εἶναι ἀχρονολόγητοι, φέρουν ὡστόσο τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἡρώων τοῦ 15ου αἰ., τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ τοῦ Leka Dukadjin²—, καὶ ἴσχυαν ἐκεῖ αὐτὰ τὰ ἐθιμικὰ δίκαια (*kanun*) τὰ ὁποῖα ὑποχρέωναν ἀκόμη καὶ τοὺς Τούρκους νὰ ἀνεχθοῦν τὴ διατήρηση ἐνὸς ἰδιαίτερου ἀγραφου δικαίου μέσα στοὺς κόλπους μιᾶς αὐτοκρατορίας πού ἦταν τόσο ισχυρὰ προσκολλημένη στὸ γραπτὸ δίκαιο.

Σ' αὐτὲς τὶς δυσπρόσιτες περιοχές, ἡ δημιουργία τοῦ κράτους τῆς Ἡπείρου ἤρθε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸν παλαιὸ δεσμὸ πού εἶχαν οἱ Ἀλβανοὶ με τὴν ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία: ἔτσι εἶναι φυσικὸ ὅτι στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα τὰχθηκαν με τὸ μέρος τῆς Ἡπείρου ἐναντίον τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βενετῶν³ καί, ἐπίσης, τὸ 1257-1258, ἀν βασιστεῖ κανεῖς στὸν Γεώργιο Ἀκροπολίτη, ἦταν οἱ πρῶτοι πού ξεσηκώθηκαν,

2. A. Pipa, *Albanian Literature: Social Perspectives*, Μόναχο 1978, σελ. 83-85, πού συνιστᾶται με ἐπιφύλαξη σ' αὐτὸν πού θέλει νὰ μνηθεῖ στὴν παραδοσιακὴ ἀλβανικὴ λογοτεχνία.

3. D. Nicol, *The Despotate of Epirus*, Ὁξφόρδη 1957, σελ. 48-49. A. Ducellier, «Les Albanais du XIème au XIIIème siècle: nomades ou sédentaires?», *Byzantinische Forschungen* 7 (1979), σελ. 30.

πρὶν προσχωρήσουν μαζικὰ στὸν Μιχαήλ Β', ἐναντίον τῶν προσπαθειῶν ἀναδιοργάνωσης τοῦ Θεοδώρου Β' Λάσκαρη.⁴ Εἶναι προφανές ὅτι γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφεραν οἱ Ἀλβανοί, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἀρχικά, πρέπει νὰ ἀμείφθηκαν, ἀλλὰ τὸ κυρίως ὄφελος ἐπέστρεψε φυσικὰ στὴν ἀλβανικὴ ἀριστοκρατία τῶν ἀρχηγῶν τῶν φατριῶν. Δὲν εἶναι, λοιπόν, τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ πολλοὶ ἀλβανοί, καὶ κάποτε Ἕλληνες, ἄρχοντες ἔπαιρναν σημαντικοὺς αὐλικοὺς τίτλους, τοποθετοῦνταν ἐπικεφαλῆς πολλῶν περιοχῶν (*archondie*) ποὺ κάλυπταν τὴ γαῖρα διαβρώνοντας ἔτσι σιγὰ-σιγὰ τὸ παλαιὸ διοικητικὸ σύστημα.⁵ Ἀπὸ παραδοσιακοὶ πατριαρχικοὶ ἀρχηγοὶ μεταλλάσσονταν σὲ ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς «ἀνθρώπους» τους δὲν εἶχαν πλέον καμία ἰσονομία καὶ οἱ ἀπειθήσεις τους ἀψηφοῦσαν τὸ ἐθιμικὸ δίκαιο.

Στὶς ὄρεινές περιοχὲς κοντὰ στὴ θάλασσα, στὴ Χιμάρα καὶ τὰ Ἀκροκεραύνια ὄρη, αὐτὲς οἱ ἀρχαϊκὲς κοινωνικὲς δομὲς τῶν κοινοτήτων βρέθηκαν ἐπί-

4. προῦφθασαν γὰρ τὸ τῶν Ἀλβανιτῶν ἔθνος, καὶ τὰ τῆς ἀνταρσίας ἐκπεπληρώκασιν, Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ἐκδ. Βόννης, σελ. 152.

5. A. Ducellier, ὅ.π., σελ. 30-31, ὅπου καὶ οἱ πηγὲς καὶ ἡ βιβλιογραφία.

σης, ἀπὸ τὸν 14ο αἰ., ἀντιμέτωπες καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ἐπίσης ἀποσταθεροποιητικά.

Γιατὶ τὰ πρότυπα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἀφοροῦν ἐπίσης τοὺς Χιμαριῶτες, ποὺ, λόγῳ τῆς παράδοσής τους στὴν πειρατεία, ἦταν ἤδη ἀνοιχτοὶ στὸν ἔξω κόσμο, καὶ ἐνθάρρουν τὴν προοδευτικὴ ἰσχυροποίηση ἀρχόντων στὰ ἐδάφη τους. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πρωτόγονο περιβάλλον, ὅπου οἱ σκλάβοι ἀγοράζονταν μὲ ἀπλὴ προφορικὴ διαδικασία, γιατί «σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους, ὅπου ἐγίνε ἡ ἀγορά, δὲν ὑπάρχουν μορφωμένοι ποὺ νὰ ξέρουν νὰ συντάσσουν οὔτε γράμματα οὔτε συμβολαιογραφικὲς πράξεις»⁶ ἐγκαταστάθηκαν ἄρχοντες, ὅπως οἱ Ζενεβεσαῖοι, ποὺ εἶχαν σχέσεις μὲ τὴ Βενετία ἀπὸ τὸ 1414 καὶ κτήσεις στὴν Κέρκυρα. Ἐφεραν τὸν τίτλο τῶν ἀρχόντων τῆς *Stargia* (τῆς «ἡπειρωτικῆς χώρας»)⁷ καὶ διατηροῦσαν ἀκόμη, στὰ μέσα τοῦ 15οῦ αἰ., τὴ θέση Στρόβιλο στὴ Χιμάρα.⁸ Δὲν ἐκπλήσσει, λοιπόν, τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ οἱ περήφανοι Χιμαριῶτες κατέ-

6. Historijski Arhiv u Dubrovniku, *Diversa Cancellarie*, LIII φ. 155v-156, 20 Μαΐου 1439.

7. Archivio di Stato di Venezia, *Misti del Senato*, L, φ. 137, 24 Ἰουλίου 1414.

8. J. Radonić, «Djuradj Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV veku», *Srpska Kraljevska Akademija, Spomenik*, 95, Βελιγράδι 1942, ἀρ. 98, σελ. 55 μεταξὺ ἄλλων.

φυγαν, ἀπὸ τὸ 1358, στὰ ἐδάφη τῆς Ἡπείρου ὡς τὰ Ἰωάννινα.⁹ Ἀλλά, οἱ Ζενεβεσαῖοι, πραγματικοὶ ἄρχοντες καθὼς ἦταν καὶ ἐπομένως ἀπαιτητικοί, πλαισίωναν πάντα καλύτερα τὸ λαό τους καὶ πρόκειται γιὰ «εὐγενεῖς» τοῦ δικοῦ τους τύπου ποὺ συναντῶνται ἐπικεφαλῆς πραγματικῶν κατακτητικῶν ἐκστρατειῶν στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ βορειοδυτικὴ Πελοπόννησο.

Παρ' ὅλο ποὺ οἱ Ἀλβανοὶ παρέμειναν βασικὰ λαὸς μὴ νομαδικὸς ἢ ἡμινομαδικός, αὐτὴ ἡ μεταβολὴ τάραξε βαθιὰ τὴν κοινωνία τους ποὺ δὲν μποροῦσε πιά νὰ βρεῖ λύση στὰ προβλήματά της παρὰ μόνον μὲ τὴν κινητικότητα, τὴ μετανάστευση. Ἄλλωστε, ὅπως φαίνεται, δὲν ἐπισημάνθηκε ποτὲ ἡ σχεδὸν ταυτόχρονη ἐμφάνιση τριῶν πολὺ ἐνδεικτικῶν γεγονότων: ἡ ἀρχὴ τῆς ἀλβανικῆς μετανάστευσης διὰ θαλάσσης, οἱ πρῶτες μνεῖες χερσαίων μεταναστεύσεων καὶ οἱ πρῶτες πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸν ἀλβανικὸ νομαδισμό. Ἡ διὰ θαλάσσης μετανάστευση ἀρχισε δειλὰ γύρω στὸ 1280 ἀπὸ τὸ Δυρράχιο, καὶ ἐπηρέασε τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν ὅπως τὴν *Lena filia quondam Stani de Durachio de casale Sancti Pauli* ἢ ὁποῖα, τὸ 1328,

9. Χρονικὸ τῶν Τόκκων, ἔκδ. G. Schirò, Ρώμη 1975, σελ. 71.

προσλήφθηκε ως ύπηρέτρια στὴ Ραγούζα.¹⁰ Ὅσον ἀφορᾷ τὶς χερσαῖες μεταναστεύσεις, αὐτὲς πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν ἤδη στὰ τέλη τοῦ 13ου αἰ., ἀφοῦ ὁ Marino Sanudo Torsello ἐπισημαίνει τὴν παρουσία Ἀλβανῶν στὴ Θεσσαλία γύρω στὰ 1315.¹¹ Τέλος, εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ πρῶτες μνεῖες ἄλβανῶν νομάδων προέρχονται ἀπὸ τὶς διάφορες λατινικὲς περιγραφὲς τῆς περιοχῆς στὰ πρῶτα τριάντα χρόνια τοῦ 14ου αἰώνα. Ἀναμφισβήτητα, αὐτὰ τὰ τρία γεγονότα εἶναι συνδεδεμένα μεταξύ τους, κυρίως ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι καὶ τὰ τρία ἀκόμα ἀπλῶς σκιαγραφοῦνται: οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις καὶ τὰ συγκεκριμένα κείμενα ποὺ ἀναφέρουν τὸ νομαδισμό τους χρονολογοῦνται πρὸς τὰ μέσα τοῦ αἰώνα καί, τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ, ἐντείνεται τὸ μεγάλο μετανα-

10. H. A. D., *Diversa Notarie*, V, φ. 188v, Ἀπρίλιος 1328.

11. Τὴν πηγὴ ἀποτελοῦν ἕξι πολὺ παραμελημένα γράμματα τοῦ Marino Sanudo Torsello (A. Cerlini, «Nuove lettere di Marino Sanudo il vecchio», *La Bibliofilia, Rivista di Storia del Libro e delle arti grafiche di bibliografia ed erudizione*, 42 (1940), σελ. 348-359). Γιὰ τὰ κείμενα αὐτὰ βλ. Χρύσα Μαλτέζου, «Ὁ Marin Sanudo πηγὴ διὰ τὴν μελέτην δύο ἀγνώστων βυζαντινῶν γεγονότων», *Θησαυρίσματα* 4 (1967), σελ. 21-27 καὶ D. Jacoby, «Catalans, Turcs et Vénitiens en Roumanie (1305-1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello», *Studi Medievali*, 3a Serie, XV, I, 1974, 217-261. Βλ. A. Rubió i Lluch, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*, Βαρκελώνη 1947, σελ. 160.

στευτικό κύμα πρὸς τὴ Ραγούζα, τὴν Ἀπουλία, τὴν κεντρικὴ Ἰταλία καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ πρὸς τὴ Βενετία.¹²

Σίγουρα, θὰ ἦταν παρακινδυνευμένο νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀριστοκρατικοποίηση τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας ὠθησε βίαια ὅλο τὸν πληθυσμὸ στοὺς δρόμους ἢ στὶς θάλασσες, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἐκληφθοῦν αὐτὲς οἱ πρῶτες ἀλβανικὲς κινήσεις ὡς τὸ καθαρὸ καὶ ἀπλὸ ἀποτέλεσμα τῶν συνήθων μετακινήσεων τῶν παραδοσιακῶ νομαδικῶν λαῶν. Γιατὶ, ἂν καὶ ἡ κτηνοτροφικὴ οἰκονομία τῶν Ἀλβανῶν τοῦ 13ου αἰῶνα στὶς ὄρεινὲς ζῶνες, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τῶν Βλάχων, εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητο, δὲν ἀποτελοῦσε ὡστόσο καὶ τὴν ἀποκλειστικὴ τους δραστηριότητα. Ἔτσι, δὲ σημαίνει τίποτα τὸ ὅτι ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Simon Symeonis, τὸ 1332, δὲν ἀναφέρει τίποτα γιὰ τὸν ἀλβανικὸ νομαδισμό ἐνῶ, ἀντίθετα, ἐπιμένει μὲ ἐμφαση στὴν τέλεια ταύτιση τῶν ἐλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων.¹³ Ὑπάρχουν μάλιστα λόγοι νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι οἱ παραχρῆς τοῦ 12ου-13ου αἰῶνα συνέτειναν, τουλάχισ-

12. A. Ducellier, ὅ.π., σελ. 32.

13. «Ipsi enim Albanenses schismatici sunt, Graecorum utentes ritu, et eisdem habitu et gestu in omnibus conformes», *Itinerarium Symonis Simeonis et Hugonis Illuminatoris*, ἔκδ. J. Nasmith, Canterbury 1778, σελ. 14.

στον πρόσκαιρα, στην ένδυνάμωση τῶν παλαιῶν δομῶν τῶν φατριῶν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κτηνοτροφικὴ οἰκονομία, κυρίως στὴ ζώνη ἐπαφῆς μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Μακεδονίας· ἔτσι, ἓνας ἀριθμὸς στοιχείων ποὺ εἶχαν ἐπικρατήσει στὶς πεδιάδες ἤρθε νὰ προστεθεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἰσορροπία νὰ καθίσταται ὄλο καὶ πιὸ ἀσταθής. Ἀποστερημένοι ἀπὸ τὴν περιουσία τους ἢ προσπαθώντας νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸ καινούργιο καθεστῶς γῆς τῶν ἀρχόντων καὶ αποκτώντας σιγὰ σιγὰ νομαδικὲς συνήθειες, οἱ Ἑλλανοὶ ξεκίνησαν τὴν πορεία τους συντασσόμενοι ἐκ νέου γύρω ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν φατριῶν τους, οἱ ὁποῖοι γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ μιμηθοῦν τοὺς νέους γαιοκτήμονες. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ἡ *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* τοῦ 1308 περιγράφει αὐτοὺς τοὺς Ἑλλανούς νὰ μετακινοῦνται «κατὰ ομάδες καὶ κατὰ οἰκαγενεῖες» (*per turmas et cognationes suas*) κάτι ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὁ Καντακουζηνός, γύρω στὰ 1334, ἀναφέροντας ὅτι οἱ φυλὲς τῶν Μαλακασίων, Μπουῦτων καὶ Μεσαριτῶν, ομάδες «ἀνυπότακτες στὸν αὐτοκράτορα», πλαισιωμένες ἀπὸ τοὺς φυλάρχους τους, «διέτρεχαν τὶς ὄρεινὲς ζῶνες τῆς Θεσσαλίας».¹⁴ Ἀλλὰ εἶχαν ἤδη πλημμυρίσει αὐτὲς τὶς πε-

14. ...διατρίβοντα δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ βασιλέα οἱ τὰ ὄρεινὰ τῆς Θετ-

ριοχές και ο ίδιος ο Καντακουζηνός αναφέρει επίσης ότι, από το 1328, ο 'Ανδρόνικος Γ' είχε δοσοληψίες με «άλβανους νομάδες». ¹⁵ Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι αυτές οι φατρίες, μαζί με τους αρχηγούς τους, έμειναν πιστές στην 'Ορθοδοξία: περιχαρακώθηκαν μέσα σε παραδόσεις που οι άρχοντες των άκτων αντάλλαξαν πρόθυμα με το λατινικό δόγμα.

'Από τότε και στο εξής, όλοι οι 'Αλβανοί που απαντώνται εκτός 'Αλβανίας παρουσιάζονται ως γνήσιοι νομάδες, από τη Θεσσαλία ως την 'Αττική, από την 'Αχαρνανία ως τα νότια της Πελοποννήσου, ¹⁶ τη στιγμή μάλιστα που η μονοπωλήση των άλβανικών έδαφών από τους άρχοντες γινόταν όλο και πιο βίαιη και η όθωμανική εισβολή αποτελούσε μία επιπλέον αίτια έκπατρισμού. Στην ίδια την 'Αλβανία ένα βενετικό κείμενο του 1393 παρουσιάζει

ταλίας νεμόμενοι 'Αλβανοί βασίλευτοι Μαλακάσιοι και Μπούϊοι και Μεσαρίται από των φυλάρχων προσαγορευόμενοι..., Καντακουζηνός, Έκδοση Βόννης, τ. 1, II, 28, σελ. 474.

15. «Κατὰ δὲ ἡμέραις τῇ 'Αχρίδι ἐνδιατρίψαντα βασιλέα, οἷ τε τὰς Δεαβολαίς νεμόμενοι 'Αλβανοὶ νομάδες καὶ οἱ τὰς Κολωνείας, ἔτι δὲ καὶ οἱ 'Αχρίδος ἐγγύς, προσεκύνησαν ἐλθόντες καὶ δουλεύειν ἐπηγγείλαντο..., Καντακουζηνός, τ. 1, I, 55, σελ. 279-280· βλ. U. V. Bosch, *Andronikos III Palaiologos*, "Αμστερνταμ 1965, σελ. 46.

16. T. Jochalas, «Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland», *Dissertationes Albanicae*, XIII Band, Μόναχο 1971, σελ. 92.

αυτούς τους ξεριζωμένους, έξαναγκασμένους να ένοικιάσουν γαΐες και βοσκοτόπια στα περίχωρα του Δυρραχίου, που είσέπραττε σημαντικά δικαιώματα νομής από αυτές τις απολίτιστες ομάδες: είναι αυτοί που, έπειδή αντιμετωπίζονται ως «σκλάβοι» από τον Κάρολο Θώπια, θα πάνε ως έπαϊτες στη νότιο Ίταλία.¹⁷

Είτε γινόταν από τη θάλασσα είτε από την ξηρά, άτομικά ή συλλογικά ή αλβανική μετανάστευση εμφανίζεται, λοιπόν, ως αντίδραση φυγής σε μία κοινωνική καταπίεση που είχε γίνει άφρονη, και στην καταστροφή των πλαισίων διαβίωσης έξω από τα όποια ο λαός αυτός δεν μπορούσε παρά να αισθανθεί αποπροσανατολισμένος όπως αναφέρει ο S. Anselmi. 'Η μετανάστευση αυτή χωρίς να δίνει για τους Άλβανούς την εικόνα των «αύθεντικων νομάδων» υπογραμμίζει, αντίθετα, αυτό που θα μπορούσε να ονομασθεί «επίκτητη κινητικότητα», ένας «νομαδικός της έξαθλίωσης».¹⁸ Έκνομαδοποίηση ή όποια, κατά τα λοιπά, δεν έχει τίποτα το ανεπανόρθωτο: τα πραγματικά τους προτερήματα των γεωργων συναντώνται ξανά τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ίταλία.

17. A.S.V., *Misti del Senato*, XLII, φ. 122, 17 Αυγούστου 1393.

18. A. Ducellier, *δ.π.*, σελ. 35.

Είναι γνωστό ότι ἡ Θεσσαλία ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐπαρχία ποὺ ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὶς ἀλβανικὲς μεταναστεύσεις: εἶναι δυνατὸν, πιστεύουμε, νὰ ἀκολουθηθεῖ ἐδῶ τὸ σχῆμα ποὺ παρέχει ὁ ἱστορικὸς Χαλκοκονδύλης: ξεκινώντας ἀπὸ τὰ περίχωρα τοῦ Δυρραχίου κυρίευσαν τὴ Θεσσαλία, τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μακεδονίας καὶ ἔφθασαν ὡς τὴν Καστοριά, ζοῦσαν ὅμως ὡς νομάδες κυρίως στὴ Θεσσαλία.¹⁹ Ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα, ἡ «Μεγάλῃ Βλαχία», ὀνομασία ποὺ τῆς δίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τότε, ἐγίνε ἕνας ἀληθινὸς δευτερεύων πόλος διάχυσης ἀπ' ὅπου οἱ μετανάστες κατευθύνονταν κυρίως πρὸς τὸ νότο, δηλαδὴ πρὸς τὴν Πελοπόννησο, καὶ πρὸς τὰ νοτιοανατολικά εἴτε πρὸς τὴ Βοιωτία, εἴτε πρὸς τὴν Κορινθία καὶ τὴν Ἀττικὴ. Ἀλλὰ, γιὰ τοὺς νότιους Ἀλβανοὺς οἱ πιὸ ἄμεσα προσιτὲς ἑλληνικὲς ἐπαρχίαι ἦταν ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία πόσο μᾶλλον ποὺ ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐκεῖ ἦταν πιὸ συγκεχυμένη ἐξαιτίας τῶν ἐμφύλιων ἐρίδων τῶν τελευταίων ἑλλήνων δεσποτῶν, τῶν σερβικῶν ἐπιθέσεων καὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Λατίνου Καρόλου Τόκκου, «παλατίνου κόμητα Κεφαλληνίας». Ἦδη ἀπὸ τὸ 1341, κατὰ τὸν

19. Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, τ. 1, σελ. 196-198.

Καντακουζηνό, οί 'Αλβανοί ἐπιτίθεντο ἀδιάκοπα στὶς πόλεις τῆς 'Ακαρνανίας καὶ μιὰ βραδεῖα ὄσμωση τοὺς ἔσπρωχνε συνέχεια πρὸς Νότον, οὕτως ὥστε, γύρω στὸ 1358, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ὡς τὶς ὄχθες τοῦ 'Αχελώου καὶ αἰσθάνονταν ἐκεῖ τόσο καλὰ ἐνσωματωμένοι πού συμμετεῖχαν στὶς διαμάχες τῶν ἐλλήνων καὶ σέρβων ἀρχόντων τῆς περιοχῆς καί, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Καντακουζηνό, βρίσκονταν ὡς πρὸς αὐτὸ σὲ πλήρη σύμπνοια μὲ τοὺς 'Ακαρνανέες. Ὁ δεύτερος γάμος τοῦ δεσπότη Νικηφόρου μὲ μιὰ πριγκίπισσα ἀπὸ τὴ Σερβία, πού γενικὰ κρίθηκε σκανδαλώδης, ἔστρεψε τοὺς 'Αλβανούς ἐναντίον του τὸ 1359· πέθανε στὸ πεδίο τῆς μάχης.²⁰ Κατὰ τὰ ἄλλα, οἱ Σέρβοι διεκδικητὲς τῆς ἐξουσίας δὲν αἰσθάνθησαν τοὺς 'Αλβανούς ὡς ἓνα ξένο σῶμα (ἂς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἐπαύριο τοῦ θανάτου τοῦ Δουσάν): γύρω ἀπὸ τὸν «τσάρο» Συμεών, στὴν Καστοριά, εἶχαν συγκεντρωθεῖ περίπου 5.000 ἄνδρες, Ρωμαῖοι, Σέρβοι καὶ 'Αλβανοί.²¹ Χωρὶς ἀμφιβολία πρέπει κανεὶς νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸς ἀπέναντι στὰ ἐλληνικὰ κείμενα πού δὲν διάκεινται πολὺ εὐνοϊκὰ πρὸς τοὺς

20. D. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984, σελ. 135-136.

21. *Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων*, ἔκδ. Λ. Βρανούση, 'Επετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ('Ακαδημίας Ἀθηνῶν) 12 (1982), σελ. 76.

Σέρβους, αλλά σημειώνεται ωστόσο ότι ο Συμεών, μετά το θάνατο του Νικηφόρου, είχε προχωρήσει σε πραγματικό διαμελισμό των άκαρνανικών εδαφών, έχοντας παραχωρήσει τή ζώνη του 'Αχελώου στον Γκίνη Μπούα Σπάτα, τήν "Αρτα και τους Ρωγούς στον Πέτρο Λιόσα, ενώ μόνο τὰ 'Ιωάννινα είχαν διαφύγει τήν αλβανική κυριαρχία.²² 'Ο ρόλος των Σέρβων σε ένα είδος «νομιμοποίησης» τής αλβανικής κυριαρχίας στην "Ηπειρο και τήν 'Ακαρνανία δέν άμφισβητείται, κάτι που επιβεβαιώνει τόσο ο Γρηγοράς όσο και ο Χαλκοκονδύλης μετά από αυτόν.²³

Υπήρχαν, λοιπόν, στο έξής σ' αυτές τις περιοχές πραγματικές αλβανικές άρχοντίες που, όπως είναι φυσικό, διεκδικούσαν τήν ήγεμονία: μεταξύ 1358 και 1377 οί Σπάτα και οί Λιόσα μάχονταν για τόν έλεγχο τής "Αρτας, επιθυμώντας και οί μέν και οί δέ νά καλυφθούν από τò μυθικό κύρος τής βυζαντινής αυτοκρατορίας. 'Ο Γκίνης Σπάτας, όπως αναφέρει ένα δημώδες χρονικό τής εποχής, ήτον αυθέντης μέγας και έξουσιαστής <εις> τò Δέλβινον, Φοινίκι και όλην τήν 'Αλβανίαν και τήν Παραμυ-

22. "Ο.π., σελ. 79.

23. Γρηγοράς, *Ιστορία*, έκδ. Βόννης, ΙΙΙ, XXXVII, 50, σελ. 557. Χαλκοκονδύλης, τ. 1, σελ. 196· βλ. T. Jochalas, *ό.π.*, σελ. 196.

θίαν, ὑποκείμενος τῷ τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖ, καὶ τὸ ὄσπῆτιόν του ἦτον εἰς τὸ Φοινίκι, σιμὰ εἰς τὸ Δέλβινον.²⁴ Πίσω ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνες, ποὺ σέβονταν τόσο τὶς παραδόσεις, ὑπῆρχε ὡστόσο μιὰ σύγκρουση τῶν φυλῶν στὴν ὁποία ὁ καθένας προσπαθοῦσε νὰ ὑπερισχύσει καὶ ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει τὴν πραγματικὴ φύση τῆς ἀλβανικῆς ἐπέκτασης: γενικά, οἱ Σπάτα, γιὰ παράδειγμα, στηρίζονταν βασικὰ στοὺς ἰσχυροὺς Μαλακασαίους, ποὺ ἦταν ἐπίσης δυνατὸν νὰ προσχωρήσουν στὸ πλευρὸ τῶν Λιόσα. Πάντως, χάρις σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη φυλὴ οἱ Σπάτα μπόρεσαν νὰ ἐπιτεθοῦν στὰ Ἰωάννινα, τὸ 1379, ὅπου ὁ «δεσπότης» Θεωμᾶς ἀντέξε μιὰ ἄγρια πολιορκία. Στὶς βιαιότητες του ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν ὀφείλει τὸ προσωνύμιο Ἀλβανιτοκτόνος.²⁵ Ὡστόσο οἱ Ζεγεβεσαῖοι, πραγματικοὶ κύριοι τῆς περιοχῆς τῆς Διμάρας, προωθήθηκαν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν: ἐμφανίζονταν ἄλλοτε ὡς σύμμαχοι καὶ ἄλλοτε ὡς ἐχθροὶ τῶν μὲν ἢ τῶν δέ.

Τὸν 15ο αἰῶνα (ὁ Σπάτας πέθανε τὸ 1399), ἐγκαινιάστηκε μιὰ περίοδος συμπλοκῶν μεταξὺ τῶν Τόκκων, διεκδικητῶν τῆς Ἡπείρου, καὶ τῶν ἀλβανῶν ἀρχόντων, ποὺ στηρίζονταν στὶς φατρίες τους

24. Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων, σελ. 87.

25. Ὁ.π., σελ. 88-89.

καὶ βασιζόνταν στὶς στρατιωτικὲς ἐνισχύσεις ποὺ μπορούσαν πάντα νὰ φέρουν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἰταλία· δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σ' αὐτὰ τὰ κύματα Ἰταλιανῶν πρὸς τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀκαρνανία ἴσχυε ὁ μύθος τῆς «γῆς τῆς ἐπαγγελίας» πόσο μάλλον ποὺ οἱ Τοῦρκοι προήλαυαν παντοῦ: ἔτσι, γύρω στὰ 1410-1412 Ἰταλιανοὶ τῆς Μουζακέας ἤρθαν σὲ βοήθεια τῶν Σπάτα καὶ τῶν Ζενεβεσαίων στὸν ἀγῶνα τους ἐναντίον τῶν Τόκκων.²⁶ Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἰταλικὴ παρουσία ἦταν ἰσχυρὴ ἀπὸ τὴν ἀκτὴ ὡς τὰ Ἰωάννινα καὶ ὡς τὴν Ἄρτα: ἂν, ὅπως λέγεται, ὁ Κάρολος Τόκκος δὲν κατόρθωσε νὰ διατηρηθεῖ στὴν ἐξουσία στὰ Ἰωάννινα εἶναι γιατί θέλησε νὰ ἐπιβάλλει στοὺς Ἰταλιανούς μιὰ «αὐστηρότητα» στὴν ὁποία αὐτοὶ δὲν ἦταν συνηθισμένοι, μὲ ἀποτέλεσμα «νὰ τὸν πετάξουν ἔξω ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα».²⁷ Καὶ εἶναι ἐπίσης προφανές ὅτι μιὰ τέτοια ἐπέκταση, ἀκόμη καὶ ἂν ἔγινε μὲ τὴ συναίνεση ἑνὸς τμήματος τοῦ ἑλληνο-σλαβικοῦ πληθυσμοῦ, δὲν μπορούσε νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς μεγάλες ἀπώλειες: στίς ἐκστρατεῖες, ποὺ πραγματοποίησαν οἱ Σπάτα γύρω στὰ 1380, οἱ Μαλακασαῖοι δὲν δίστασαν

26. *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, ἔκδ. Schirò, σελ. 344.

27. G. Musachi, *Storia della nostra Casa Musachi*, ἔκδ. Ch. Hopf, σελ. 326.

νά καταστρέψουν τὶς σοδειές,²⁸ ἐνῶ ὁ Μουρίκης Σπάτας καὶ οἱ Ζενεβεσαῖοι λεηλάτησαν ὅλα τὰ περὶχωρα τῶν Ἰωαννίνων:²⁹ βρίσκονταν στὸν τόπο τους ἀφοῦ ὁ Τόκκος κατευθυνόμενος πρὸς τὴν ἀκτὴ γιὰ νὰ φθάσει στὴν Πάργα ἔσκισεν τὰ Ἄλβανα καὶ τοὺς Μαζαρακαίους, καὶ ἔφθασε εἰς τὴν Παραμυθιάν, εἰς τὸν ἅγιον Δονᾶτον.³⁰

Τὸ χρονικὸ εἶναι σαφές: ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀχυρωμένες περιοχές, οἱ Ἄλβανοὶ κατεῖχαν τότε ὅλη τὴν ἡπειρωτικὴ καὶ ἀκαρνανικὴ χώρα: ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα κατευθύνονταν πρὸς τὴ Λευκάδα γιὰ νὰ συναντήσουν ἐκεῖ τὸν ἡγεμόνα Τόκκο πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ὁ τόπος ἦτον ἀπιστος· οἱ Ἄλβανῖται ὅλοι ἕνας τὸν ἄλλον κούρσευεν χωρὶα καὶ κατοῦνες. Καὶ δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἀστήρικτους φόβους: ἤδη, ὅταν τὸ 1378-1385 ὁ Γκίνης Σπάτας εἶχε καταλάβει πρόσκαιρα τὴ Λευκάδα, εἶχε σφραγίσαι ὅλη τὴν τοπικὴ ἀριστοκρατία καὶ εἶχε προχωρήσει στὴν καταστροφὴ τῆς πόλης καὶ στὴν ἐκτέλεση τῶν κτηνῶν· καὶ οἱ Ζενεβεσαῖοι δὲν συμπεριφέρθηκαν καλύτερα τὸ 1412.³¹ Ἀκόμη καὶ

28. Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων, σελ. 97, 6 Ἰουλίου 1389.

29. Χρονικὸ τῶν Τόκκων, σελ. 388 κ.έ.

30. Ὁ.π., σελ. 332.

31. Ὁ.π., σελ. 224 καὶ 352.

ἡ Ἄρτα βρισκόταν σὲ κίνδυνο ἀφοῦ ὁ γιὸς τοῦ Τόκκου, ποὺ ἐρχόταν νὰ τὸν συναντήσῃ ἐκεῖ τὸ 1413, δέχθηκε ἐπίθεση σὲ μιὰ κλεισούρα ἀπὸ Ἀλβανούς ποὺ εἶχαν προσποιηθεῖ ὑποταγὴ σ' αὐτόν.³² Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὲς οἱ βιαιότητες ἦταν καλὰ μοιρασμένες καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν πάντα ἐχθρικοὶ πρὸς τοὺς Ἀλβανούς: εἶναι αὐτοί, γιὰ παράδειγμα, ποὺ βοήθησαν τοὺς Σπάτα νὰ κυριεύσουν τὴ Λευκάδα δανείζοντάς τους πλοιάρια. Στὴν πραγματικότητα, ὅποιος ἤθελε νὰ εἶναι κυρίαρχος τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας δὲν μπορούσε πλέον νὰ μὴ λάβῃ ὑπόψη τοῦ τοὺς Ἀλβανούς, ποὺ ξαναβρέθηκαν ἀρκετὲς φορές σύμμαχοι τῶν Τόκκων: τὸ 1378-1385, ὁ Λεονάρδος Τόκκος συγκέντρωσε στρατὸ ποὺ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ Φράγκους, Ρωμαίους, Σέρβους τε, μᾶλλον τοὺς Ἀλβανίτας.³³

Σ' αὐτὲς τὶς περιοχὰς τῆς βορειοδυτικῆς Ἑλλάδας πραγματοποιήθηκε λοιπὸν μιὰ ἀληθινὴ φυλετικὴ ἐπέκταση, στὴν ὁποία κυριαρχοῦσαν ἐκ περιτροπῆς οἱ Μαλακασαῖοι καὶ οἱ Μαζαρακαῖοι, ἓνα ὄνομα ποὺ πρέπει νὰ συγκρατήσουμε γιὰ αὐτοὺς μαζὶ μὲ τοὺς ὑπηκόους τοὺς ἀναπαρῆγαν τὶς παλαιῆς φυλετικὲς δομὲς στὴ Σικελία. Ἐπιτελέστηκε ὑπὸ τὴν

32. Ὁ.π., σελ. 394-396.

33. Ὁ.π., σελ. 230.

ἀμφισβητούμενη κυριαρχία τῶν ἀρχηγῶν τῶν φατριῶν ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν «κλασικοὶ» ἄρχοντες: γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τοὺς χρειαζόταν νὰ καταλάβουν πόλεις, νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς μαχητὲς τοῦ «ἀγῶνος τοῦ καλοῦ» καί, κατὰ συνέπεια, νὰ ἀποκτήσουν νομιμότητα καὶ αὐτοκρατορικοὺς τίτλους. Καὶ δὲν ἐνήργησαν διαφορετικὰ ὅταν ἐμφανίσθηκαν οἱ Τούρκοι: τὸ 1404 ὁ Μουρίκης Σπάτας βοήθησε τὸν ὀθωμανὸ πασὰ νὰ πολιορκήσῃ τὴ Βόνιτσα.³⁴ Ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ σουλτάνος Βαγιαζίτ, τὸ 1389, δὲν εἶχε στείλῃ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἕνα ἀπόσπασμα στὴν Ἠπειρο γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Λατίνους ἐναντίον τοῦ πατέρα τοῦ Μουρίκη;³⁵

Δὲν ὑπάρχει τίποτα πρὸς τὸ νὰ κρίνει κανεὶς τὴν ὑποδοχὴ ποὺ ἐπιφυλάχθηκε σ' αὐτὰ τὰ, συχνὰ ἄγρια, κύματα τῶν Ἀλβανῶν στὴν Ἠπειρο καὶ στὴν Ἀκαρνανία. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ὅλες οἱ πηγὲς εἶναι ἐλληνικὲς ἢ φιλολατινικὲς καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν προτέρων ἐχθρικές πρὸς τοὺς Ἀλβανούς. Συναντᾶται, λοιπόν, σ' αὐτὲς μιὰ μεγάλη ἐπιλογὴ ὕβρεων. Τὸ Χρονικὸ ἐξιστορεῖ τὶς αὐταπάτες τῶν Σπάτα, ὅταν, γύρω στὸ 1412, πολιορκήσαν τὰ Ἰωάννινα· πίστευαν ὅτι μέσα στὴν πόλιν διέθεταν

34. Ὁ.π., σελ. 250-252.

35. Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων, σελ. 98.

φίλους οί ὅποιοι θὰ τοὺς τὴν παρέδιδαν: Ἐπίστευσαν ὅς τὰ Ἰωάννινα εἶναι ἀρβανιτζέλια, χοιροβοσκοὶ παρόμοιοι τοὺς καὶ νὰ τοὺς προσκυνήσουν· καὶ ἐκεῖ ἦσαν ἄρχοντες ρωμαῖοι, στρατιῶτες ἀνδρειωμένοι.³⁶

Καὶ ὅταν ὁ Κάρολος Τόκκος κακοποίησε τοὺς ἄλβανοὺς αἰχμαλώτους, τὸ Χρονικὸ τὸν ἐπιδοκιμάζει: πολλὰ τοὺς ἐτυράννισεν καὶ δίκαιον τὸ εἶχεν.³⁷ Οἱ

Ἄλβανοὶ εἶναι πάντοτε... ψευδολόγοι καὶ ἀκόμη καὶ ὅταν νικοῦν ἀμαθεῖς καὶ ἄπρακτοι, ἀπειράστοι πολέμου. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, αὐτοὶ οἱ Ἄλβανοί, πού κοινῶς ὀνομάζονται βάρβαροι, ὅπως καὶ οἱ Τούρκοι, κατηγοροῦνται γιὰ τὰ ἐγγενῆ ἐλαττώματά τους τὰ ὅποια τοὺς διαφοροποιοῦσαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους: ὅταν ὁ Ζενεβέσης, μετὰ τὴν νίκη τοῦ στήν Κρανέα, κακοποίησε τοὺς αἰχμαλώτους τὸ φυσικόν του ἔδειξεν τὸ ἀλβανίτικόν του.³⁸ Καθένας μπορεῖ νὰ διαπιστώσει ἐδῶ τὴν ἀπολαυστικὴν ἀντίθεση: ὁ Κάρολος Τόκκος εἶχε ἐκ φύσεως τὸ δικαίωμα νὰ συμπεριφέρεται κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο...

Ἄλλὰ βρισκόμαστε σ' ἓναν κόσμον ὅπου ὑπῆρχε πάντοτε ἓνας ξένος χειρότερος καὶ τὰ ἴδια κείμενα γνώριζαν ἐπίσης νὰ ὑπερασπίζονται τοὺς Ἄλβανούς

36. Χρονικὸ τῶν Τόκκων, σελ. 326.

37. Ὁ.π., σελ. 292.

38. Ὁ.π., σελ. 342, 346, 352.

ὅταν οἱ Λατίνοι τοὺς μεταχειρίζονταν ὑπερβολικὰ ἄσχημα: τὸ Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων διαμαρτύρεται ἔντονα ἐναντίον τῆς ὠμότητος τοῦ δεσπότη Θωμᾶ ὁ ὁποῖος τοὺς Ἀλβανίτας κακῶς καὶ ἀνηλεῶς αὐτοὺς ἐτυράννιζεν· ὅς καὶ Ἀλβανιτοκτόνος ἐπεθύμει γενέσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι· μικρὰ γὰρ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν Θωμᾶ. Ὁ δεσπότης δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐπέτρεψε νὰ κρεμαστοῦν τὰ πτώματα τῶν Ἀλβανῶν στὰ τεῖχη, νὰ κομματιαστοῦν τὰ μέλη τους καὶ νὰ ξεριζωθοῦν τὰ μάτια τους;³⁹ Τέλος, στὴν Μουρίκη Μπούα ἐπιφυλάσσονται πολλὰ ἐγκώμια στὸ Χρονικὸ τῶν Τόκκων ἐπειδὴ νίκησε ὡς μέγας στρατάρχης τοὺς Τούρκους.⁴⁰

Δὲν θὰ μπορούσε ὥστόσο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς τὸ βίαιο χαρακτήρα τῆς ἀλβανικῆς ἐπέκτασης στὴν Ἠπειρο: ἐπρόκειτο γιὰ πραγματικούς πολεμικούς ἀρχηγούς ποὺ ἔσυραν τίς φατρίες τους στὴν κατάκτηση μιᾶς περιοχῆς ποὺ δὲ γνώριζε πλέον καμία νομιμὴ ἐξουσία. Στὴ Θεσσαλία τὰ πράγματα ἐμφανίζονται ἀρκετὰ διαφορετικά. Οἱ Ἀλβανοὶ διαβιοῦσαν ἐκεῖ ὡς νομάδες ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα καὶ ὁ εὐγενῆς Συριωάννης, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴ μῆνη τοῦ Ἀνδρονίκου Β', κατέφυγε τὸ 1315, ἀνάμεσα εἰς

39. Χρονικὸ τῶν Ἰωαννίνων, σελ. 89.

40. Χρονικὸ τῶν Τόκκων, σελ. 246.

Ἄλβανούς, οἳ περὶ Θετταλίαν οἰκοῦσιν, αὐτόνομοι νομάδες.⁴¹ Πρόκειται, λοιπόν, ἐδῶ ἀκόμη γιὰ συμπαγεῖς φατρίες, πού μερικές φορές ἦταν μέλη συνασπισμῶν, πού ἔχουμε ἤδη συναντήσει στὴν Ἡπειρο, καὶ ὁ Καντακουζηνός τὸ 1334 τὶς κατονομάζει: *Μαλακάσιοι, καὶ Μπούϊοι καὶ Μεσαρίται* ἀπὸ τῶν φυλάρχων προσαγορευόμενοι καὶ τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμός, ἰσχυρίζεται, μποροῦσε νὰ φθάσει τὶς 12.000.⁴² Ὁ κύριος τῆς περιοχῆς, ὁ Ἰωάννης τῆς Θεσσαλίας, στὴν πραγματικότητα αὐτόνομος, πού ἐννοοῦσε ὅμως νὰ δηλώνει τὴ θεωρητικὴ ὑποταγὴ τοῦ στὸν αὐτοκράτορα, ἦταν, γύρω στὰ 1342, ἐπικεφαλῆς στρατευμάτων ὅπου, στὴν πραγματικότητα, οἱ Ἄλβανοὶ ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερα ὑπολογίσιμη δύναμη,⁴³ ἀφοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι σὲ περίπτωση αὐτοκρατορικῆς ἐκστρατείας στὴ Δύση θὰ τασσόταν ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ μεθ' ἑαυτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ φασσάτου Ῥωμαϊκοῦ τε καὶ Ἄλβανικοῦ.

Ἐνα πρῶγμα εἶναι προφανές: μιὰ τέτοια συρροὴ Ἄλβανῶν δὲν μπορεῖ παρά νὰ προῆλθε ἀπὸ κίνηση τοῦ ἴδιου τύπου μὲ αὐτὴν πού διαπιστώθηκε στὴν

41. Καντακουζηνός, τ. 1, II, 25, σελ. 450. Nicol, ὅ.π., σελ. 77.

42. Καντακουζηνός, τ. 1, II, 28, σελ. 474.

43. Καντακουζηνός, τ. 2, III, 53, σελ. 322.

Ἡπειρο: στὰ συνοριακὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας ὁ Καντακουζηνὸς εἶχε, ἄλλωστε, τὸ 1333, ὑποτάξει αὐτοὺς τοὺς ἴδιους Μαλακασίους, Μπούιους καὶ Μεσαρίτες.⁴⁴ Ὡστόσο ἐδῶ δὲν παρατηροῦνται καθόλου οἱ ἠπειρωτικὲς βιαιότητες καὶ ἡ χώρα καταστράφηκε μᾶλλον κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀγώνων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Καταλανῶν, στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα. γύρω στὰ 1325 οἱ Ἄλβανοὶ δίσταζαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ μιὰ χώρα τόσο κατεστραμμένη ὅπου «δὲν μποροῦσαν νὰ κρατήσουν οὔτε τὸ πιὸ μικρὸ ὄχυρό». Αὐτὴ ἡ καταστροφή ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὸ κύμα τῶν Ἄλβανῶν, γιατί ἡ ἔλλειψη ἀνδρῶν ἔγινε αἰσθητὴ καὶ ἀκόμη καὶ ἡ διοίκηση τῆς Κωνσταντινούπολης προσπάθησε νὰ τὴν θεραπεύσει προσελκύοντας στὴ Θεσσαλία ἄλβανους ἐποίκους. Στὰ περίχωρα τῆς πόλης Φανάρι, ὅμως, πρὶν τὸ 1342, ἡ ἐγκατάστασή τους μᾶλλον δὲν ἔγινε θερμὰ δεκτὴ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτορας ἔπρεπε νὰ τοὺς ὑποσχεθεῖ: οὐ μὴ προσοικίσω Ἄλβανίτας ἢ ἐγὼ ἢ τις ἀπὸ τῶν κληρονομοδιαδόχων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ αὐτοῦ κάστρου πάρεξ ὅσον ἔχουν διὰ χρυσοβούλλου καὶ προστάγματος βασιλικοῦ εἰς ὅσα κτήματα ἐκράτουν παρὰ τῶν φαναριωτῶν διὰ προσ-

44. T. Jochalas, ὁ.π., σελ. 93.

τάγματος βασιλικού.⁴⁵ Είναι η αντίδραση δυσπιστίας απέναντι στον ξένο, που λίγα χρόνια πριν, συναντάται ήδη στον κώδικα του τσάρου Δουσάν... Είναι ωστόσο αλήθεια ότι οι μετανάστες ασχολούνταν ελάχιστα με τα πολιτικά και πολιτισμικά σύνορα. Στη Μακεδονία, που σύντομα θα εκσλαβισθεί, έντοπίζονται γύρω στα 1328 και η επέκτασή τους εκεί δεν φαίνεται να διέφερε καθόλου από εκείνη που επιχειρήθηκε στη Θεσσαλία.⁴⁶ Αυτές οι περιοχές πάντως, η Ήπειρος, η Θεσσαλία και η Μακεδονία, έπαιξαν το ρόλο της «δεξαμενής» απ' όπου οι μετανάστες προσέγγισαν στη συνέχεια τις κυρίως ελληνικές περιοχές.

Αναφέρθηκαν οι καταλανικές καταστροφές στη Θεσσαλία: υπενθυμίζεται ότι το 1311, η εξέγερση των Άλμουγαβάρων έληξε με την κατάκτηση του φραγκικού δουκάτου των Άθηνων και ότι στο εξής δεν έπαψαν να εξαπολύουν εκστρατείες στα θεσσαλικά εδάφη, ένα μέρος των οποίων έλεγξαν πρόσκαιρα.⁴⁷ Έτσι οι Καταλανοί των Άθηνων έκαναν τη

45. Σπ. Λάμπρος, «Προσθήκη εις τὰ περί τῆς μονῆς Λευκουσιᾶδος», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 6 (1990), σελ. 242.

46. Καντακουζηνός, τ. 1, I, 55, σελ. 279.

47. Για τις καταστροφές που προκάλεσαν οι Καταλανοί σ' αυτές τις περιοχές βλ. D. Jacoby, *ὁ.π.*, σελ. 235-236.

γνωριμία τῶν Ἀλβανῶν, οἱ ὅποιοι, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι θὰ φανταζόταν κανεῖς, δὲν ἦταν ἀπαραίτητα σύμμαχοί τους στὴν ἐπιχείρηση κατάτμησης τῆς βόρειας Ἑλλάδας: ἦταν ἄλλοτε βοηθοὶ καὶ ἄλλοτε ἐχθροὶ τοῦ δουκάτου. Ἦδη στὰ 1350 ἡ «Ἐταιρεία» λεηλάτησε τὶς βενετικές κτήσεις στὴ Θεσσαλία, κυρίως στὴν περιοχὴ τοῦ Πτελεοῦ, μὲ στρατεύματα ἐν μέρει ἄλβανικά.⁴⁸ Ἔτσι δημιουργήθηκε μιὰ παράδοση στοὺς Καταλανούς: ἡ στρατολογία ἄλβανῶν μισθοφόρων, ὑπὸ τὴ διοίκηση τῶν ἀρχηγῶν τῶν φατριῶν τους, ὅπως αὐτὸς ὁ «comte de Mitra» (χωρὶς ἀμφιβολία ἕνας κάποιος Dimitër ἢ Δημήτριος) τὸν ὅποιο παρουσίασαν στὸ βασιλεῖα τῆς Ἀραγωνίας σὰν τὸ «φυσικό του βασίλειο» (*natural vesall*) καὶ ὁ ὅποιος ἐπαίρατο γιὰ τὸ γεγονός ὅτι μπορούσε νὰ συγκεντρώσει ὑπὸ τὶς διαταγές του περίπου 1.500 ἵππεῖς.⁴⁹ Ὡστόσο τὸ 1368 ὁ καταλανὸς καστελλάνος τῆς Βιτρινίτσας, ὁ Bérenger Soler τῶν Θηβῶν, ἀπεκκήρυσσε ὅτι εἶχε ἐξοπλίσει μιὰ βάρκα *pro habendis rumoribus hostium nostrorum Albanensium* κάτι ποὺ ἐπιπλέον ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ τελευταῖοι εἶχαν καὶ οἱ ἴδιοι πλοιάρια, ἀφοῦ, τελικά, κα-

48. A. Rubió i Lluch, *Diplomatari de l'Orient Català*, σελ. 253. Jochalas, ὁ.π., σελ. 96.

49. A. Rubió i Lluch, ὁ.π., σελ. 548, Jochalas, ὁ.π.

τέστρεψαν τὴν καταλανικὴ βάρκα.⁵⁰ Οἱ σχέσεις τους λοιπὸν ἦταν διαφορούμενες καὶ ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ συγκρατήσουμε μιὰ παλαιὰ οἰκειότητα τῶν Ἀλβανῶν μὲ τοὺς Καταλανοὺς ἢ ὁποῖα, μετὰ τὸν ἀφανισμό τῶν Καταλανῶν στὴν Ἑλλάδα, διαιωνίσθηκε ὡς τὴ Σικελία.

Μὲ τὴν ιδιότητα τῶν μισθοφόρων οἱ Ἀλβανοὶ βρέθηκαν λοιπὸν στὴ Φωκίδα ἀπὸ ὅπου ἐξαπλώθηκαν εὐκόλα στὴ Βοιωτία καὶ τὴν Ἀττικὴ: τὸ καταλανικὸ δουκάτο, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες στὴ Θεσσαλία, μαστιζόταν ἄλλωστε ἀπὸ δημογραφικὴ κρίση καὶ ἔγινε φυσικὰ προσπάθεια νὰ ἐνισχυθεῖ ὁ πληθυσμὸς μὲ Ἀλβανούς. Ὁ κόμης de Mitra ἐπανεμφανίζεται τὸ 1381, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ *noble amat et feels nostres*, ἐγκαταστημένος ἐπὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ περιτριγυρισμένος ἀπὸ ἓνα σημαντικὸ ἀριθμὸ Ἀλβανῶν καὶ ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος ζητεῖται ἀπὸ τὸν βασιλιά τῆς Ἀραγωνίας τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρηθεῖ φορολογικὴ ἀτέλεια δύο χρόνων *a tot Grech e Albanés qui vulla venir en lo ducat de Athenes*.⁵¹ Ἐνα κύμα Ἀλβανῶν ἐνθαρρυσμένο ἀπὸ τοὺς καταλανοὺς δοῦκες καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς διάδοχους τους τοσκανοὺς μετακινήθηκε ἀπὸ τὴ Θεσ-

50. A. Rubió i Lluch, ὁ.π., σελ. 391, Jochalas, ὁ.π., σελ. 95-96.

51. A. Rubió i Lluch, ὁ.π., σελ. 528 καὶ 587.

σαλία καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀττικὴ καὶ στὰ κοντινά της νησιά: ἀκόμη τὸ 1426 παρατηρεῖται μετακίνηση Ἀλβανῶν ἀπὸ τὴ Λειβαδιὰ καὶ τὴ Μεγάλη Βλαχία καὶ ἐγκατάστασή τους στὴν Εὐβοία.⁵² Θὰ δοῦμε ὅτι, στὴ στροφή τοῦ 14ου πρὸς τὸν 15ο αἰῶνα, οἱ διάφορες δυνάμεις ποὺ μοιράζονταν τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη ἀποδύθηκαν σ' ἓναν πραγματικὸ ἀνταγωνισμὸ ὑποσχέσεων γιὰ νὰ προσελκύσουν τοὺς Ἀλβανούς: ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ Καταλανοὶ ἦταν οἱ πρωτεργάτες τῆς πολιτικῆς ἐπανεποικισμοῦ ποὺ ἀκολουθήθηκε ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἑλληνεσὺς δεσπότες τοῦ Μυστρά καί, κυρίως, ἀπὸ τὴ Βενετία στὶς κτήσεις της στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο. Ὁπωσδήποτε, καὶ ἐνῶ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἄλβανικὴ δημογραφία ἦταν τότε ἀνηθηρὴ, τὸ στερεότυπο ἄρχισε νὰ ἀποδίδει καρπούς: σ' αὐτὲς τὶς τόσο ἀραιοκατοικημένες περιοχὲς οἱ Ἀλβανοὶ φαίνονται νὰ εἶναι, γύρω στὰ 1420, σύμφωνα μὲ τὴ φράση τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα, *μυριάριθμον γένος*.⁵³

Ἄν καὶ οἱ δομὲς τῶν ἄλβανικῶν κοινοτήτων τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας τὴν ἐποχὴ τοῦ καταλανικοῦ δουκάτου δὲν εἶναι καθόλου εὐδιάκριτες, οἱ μεταγενέστερες πηγὲς ἐπιτρέπουν νὰ βεβαιώσουμε

52. A.S.V., *Misti del Senato*, LVI, φ. 54v, 21 Ἰανουαρίου 1426.

53. Δούκας, *Ἱστορία*, ἔκδ. Grecu, XXIII, 8, σελ. 179.

ὅτι ἀπαρτίζονταν ἀπὸ φατρίες μὲ μικρὴ κοινωνικὴ ἱεράρχηση καὶ μάλιστα σὲ κατάσταση προχωρημένης κοινωνικῆς ἀποσύνθεσης. Μαθαίνουμε ὅτι, λίγο πρὶν τὸ 1425, ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἐπειδὴ, χωρὶς ἀμφιβολία, αἰσθάνονταν ἀποπροσανατολισμένοι μετὰ τὴν πτώση τῶν καταλανῶν κυρίων τους, ἐπέλεξαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ δουκάτο, πού εἶχε στὸ μεταξύ γίνει τοσκανικό, γιὰ νὰ ἀποτραβηχθοῦν στὴν Εὐβοία, ὅπου τοὺς εἶχαν προσελκύσει οἱ βενετικὲς ἀρχές παρ' ὅλο πὺ οἱ ἴδιες τὸ ἀρνοῦνται: 300 οἰκογένειες μαζὶ μὲ τὰ ζῶα τους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ ἄλογα, ἐγκαταστάθηκαν στὴν Εὐβοία ὅπου οἱ βενετοὶ ἀποικοὶ τοὺς δέχθηκαν μὲ πραγματικὸ ἐνθουσιασμό, ἀφοῦ ἡ Σύγκλητος σημειώνει ὅτι «ὁ ἐρχομὸς τους φαίνεται νὰ ἐνθουσιάζει τὴν κοινότητά μας τῆς Εὐβοίας, ἡ ὁποία ἄλλωστε μᾶς ἔγραψε γι' αὐτὸ τὸ θέμα». ⁵⁴ Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ ἓνα ἀδιαφοροποίητο πλῆθος, ὅπου ξεχώριζαν μόνο οἰκογένειες, χωρὶς ἀξιοσημείωτους ἀρχηγούς. Εἶναι μιὰ καλὴ εἰκόνα ἐνὸς πληθυσμοῦ τοῦ ὁποίου οἱ περιπλανήσεις καὶ ἡ μακρόχρονη ὑποταγὴ του σὲ φεουδάρχες εἶχαν, προφανῶς, γομώσει τὶς παλαιὲς δομές. Ἀποτελοῦσαν, κατὰ συνέπεια, ἓνα σύνολο πὺ

54. A.S.V., *Senato Misti*, LV, φ. 115, 23 Μαΐου 1425.

μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ, χωρὶς μεγάλο κίνδυνο, ἀπὸ ὅλες τὶς δυνάμεις ποὺ ἤθελαν νὰ ἀποκαταστήσουν καταπονημένες γαῖες μὲ νέο ἐργατικὸ δυναμικό. Ἐπίσης, οἱ βενετοὶ ἀποικοὶ εἶχαν προσελκύσει τοὺς Ἀλβανοὺς αὐτοὺς μὲ γενναῖες ὑποσχέσεις, σὲ βαθμὸ ποὺ ὁ τοσκανὸς δούκας τῶν Ἀθηνῶν Antonio Acciaiuoli διαμαρτυρήθηκε ἔντονα στὴ Δημοκρατία γι' αὐτὸν τὸν «ἐκμαυλισμό». Καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Βενετίας ἀποκαλύπτει τὴ σημασία ποὺ ἔδινε ἡ ἴδια σ' αὐτὸν τὸν ἐποικισμό: μὲ διπρωσωπία, ἕξι μῆνες ἀφότου εἶχε δώσει τὶς ὁδηγίες τῆς στὴν Εὐβοία γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν νεοφερμένων, ἀπάντησε στὸ δούκα προσποιούμενη ὅτι δὲν ἦταν πληροφορημένη γιὰ τὴν ἀλβανικὴ μετανάστευση γιὰ τὴν ὁποία θὰ ζητήσῃ περισσότερες πληροφορίες ἀπὸ τοὺς ρέκτορες τῆς στὴν Εὐβοία:⁵⁵ μὲ τὸν πιὸ κυνικὸ τρόπο, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1426, διέταξε τοὺς τελευταίους νὰ μὴν ἐπιτρέψουν νὰ ξαναφύγουν γιὰ τὸ δουκάτο παρά πρόσωπα ποὺ εἶχαν χαρακτηριθεῖ ἀχρηστοί, καὶ νὰ συγκρατήσουν προσεκτικὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ φανοῦν χρήσιμοι καὶ ἐπωφελεῖς γιὰ τὴν ἀποικία. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἰκονογραφήσει κανεὶς καλύτερα τὴ σύζευξη τῆς κοινω-

55. A.S.V., *Secreti*, IX, φ. 48v· Κ. Σάθας, *Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τ. 1, Ἀθήνα 1880, σελ. 178, Νοέμβριος 1425.

νικο-πολιτικῆς δομῆς ἐνὸς ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μετὶ τὶς ἀποφάσεις ποὺ πάρθηκαν ἀπὸ τοὺς χρῆστες του.

Οἱ Ἄλβανοὶ λοιπόν, δυτικὰ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴ Φωκίδα καὶ τὴν Κορινθία, προσέγγισαν τὴν Πελοπόννησο, τὴν ὁποία λυμαίνονταν ἢ ἐρήμωση καὶ οἱ συγκεχυμένες διαμάχες μεταξὺ τῶν ἐλλήνων δεσποτῶν, τὰ ὑπολείμματα τῶν Λατίνων ἀπὸ τὴν παλαιὰ Ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας καί, τέλος, οἱ βενετικὲς κτήσεις τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἀργολίδας. Στὴν σχεδὸν μυθικὴ ἱστορία τῆς οἰκογένειάς του ὁ Τζοβάνι Musachi δίνει μιὰ μεγαλειώδη εἰκόνα τῶν μεταναστεύσεων αὐτῶν πρὸς τὴν Πελοπόννησο ὅπου, ἤδη στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα οἱ Ἄλβανοὶ «εἶχαν κατοικήσει τοὺς καλύτερους τόπους καὶ τὶς καλύτερες πόλεις τῆς ρηθείσης χώρας» καὶ σημειώνει μάλιστα ὅτι οἱ μεταναστεύσεις αὐτές, τὶς ὁποῖες εἶχε ἐγκαινιάσει ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, εἶχαν συμβάλει ἀποφασιστικὰ στὴν πληθυσμικὴ ἐρήμωση τῆς ἴδιας τῆς Ἀλβανίας.⁵⁶ Μπορεῖ νὰ ὑποθεθεῖ ἀπλὰ ὅτι οἱ σχέσεις μετὰ τὴν Ἡπειρο, εἶχαν κυριαρχήσει τὸν 14ο αἰ., καὶ ὅτι, μετὰ τὴ νίκη τοῦς στὸν Ἀχελῶο τὸ 1358, οἱ Ἄλβανοὶ μπόρεσαν

56. G. Musachi, στὸ Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, Βερολίνο 1873, σελ. 320.

ἀπὸ τότε νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο, ὅπου, ἐξάλλου, ἡ Μαρία Καντακουζηνή, ἡ διαζευγμένη σύζυγος τοῦ Νικηφόρου τῆς Ἡπείρου, τὴν ὁποία οἱ Ἄλβανοὶ εἶχαν πάντα ὑποστηρίξει, εἶχε καταφύγει στὸν ἀδελφὸ τῆς Ματθαῖο, δεσπότη τοῦ Μυστρά.⁵⁷

Ἔτσι οἱ Καντακουζηνοὶ ἐμφανίζονται ὡς πρόδρομοι: ἦταν μετὰ τῶν πρώτων πολιτικῶν ὑπευθύνων στοὺς ὁποίους οἱ ἀντίπαλοί τους ἀπὸ τὴν Ἄλβανία, τὴν Ἰταλία ἢ τὴν Ἑλλάδα καταλόγιζαν ἀκατάπαυστα ὅτι εἰσήγαγαν ξένους ποὺ ἀποτελοῦσαν ἀπειλὴ γιὰ τοὺς «ἐθνικούς». Ὡστόσο, αὐτὸς ποὺ ἐγκαινίασε τὴν πολιτικὴ πληθυσμικῆς ἀνασυγκρότησης τῆς Πελοποννήσου στηριζόμενος στὸ ἄλβανικὸ στοιχεῖο ἦταν ὁ δεσπότης Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος, ἀδελφὸς τοῦ αυτοκράτορα Μανουὴλ Β΄· καὶ αὐτὴ τὴν φορὰ οἱ Ἄλβανοὶ ἤρθαν μέσω τῆς Κορινθίας. Ὁ ἴδιος ὁ Μανουὴλ στὸν ἐπικήδειο λόγο τοῦ Θεοδώρου, ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα περὶ τὸ 1407, δηλώνει ὅτι 10.000 Ἄλβανοὶ κατασκήνωσαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ προσέφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους στὸ δεσπότη, ὁ ὁποῖος τοὺς δέχθηκε καὶ τοὺς ἐγκατέστησε στὴν Πελοπόννησο, σὲ γαῖες ποὺ εἶχαν

57. D. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée*, τ. 1, Ἀθήνα 1932, σελ. 104· Jochalas, ὁ.π., σελ. 98-99.

μείνει ἀκαλλιεργητες.⁵⁸ Για νὰ τὶς χρησιμοποιήσουν ὡς βοσκοτόπια ἢ γιὰ νὰ τὶς ἀξιοποιήσουν; Ἄν πιστέψει κανεὶς τὸ ἴδιο κείμενο, οἱ ἄποικοι φύτεψαν σ' αὐτὲς τὶς περιοχές, «ποὺ δὲν χρησίμευαν σὲ κανέ-
ναν, κάθε εἶδους φυτὰ καὶ σπόρους» πράγμα ποὺ ἀ-
φήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ κτηνοτροφία δὲν ἀποτελοῦσε
τὴν ἀποκλειστικὴ δραστηριότητα τῶν Ἰαλβανῶν.
Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶχαν χάσει τὴ διάθεσή τους γιὰ
περιπέτειες καί, ἀπὸ τότε καὶ στὸ ἐξῆς, ἀποτελοῦσε
μόνιμο ἐπιχείρημα γιὰ τοὺς δεσπότες τοῦ Μυστρά
τοὺς ὁποίους ἡ Βενετία κατηγορεῖ ὅτι ἄφησαν «τοὺς
Ἰαλβανούς τους» νὰ διεισδύσουν στὰ ἐδάφη τῆς Δη-
μοκρατίας, τὸ γεγονός ὅτι βρισκόνταν σὲ ἀδυναμία
νὰ τοὺς θέσουν ὑπὸ πλήρη ἔλεγχο.⁵⁹

Αἰσθάνεται κανεὶς, σὲ κάθε περίπτωση, ὅτι οἱ
Ἰαλβανοὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν συνιστοῦσαν ἓναν
ὁμοιογενὴ πληθυσμό. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κα-
λοὶ καλλιεργητὲς ποὺ ὀνειρεύονταν μόνο μιὰ μόνιμη
ἐγκατάσταση, ἐνῶ ἄλλοι ἦταν κτηνοτρόφοι νομά-
δες ἐγκαταστημένοι σὲ «δεμένες» ὁμάδες στὶς ὄρει-
νὲς ζώνες τῆς Ἰαρκαδίας, τῆς Ἰαργολίδας καὶ τῆς
Λακωνίας. Για νὰ γίνεῖ ἀντιληπτὴ αὐτὴ ἡ διαφορὰ

58. Σπ. Λάμπρος, *Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά*, τ. 3, σ. 41.

59. A.S.V., *Secreti*, VIII, φ. 11, 8 Μαΐου 1421, μεταξὺ πολλῶν
ἄλλων παραδειγμάτων.

στην κοινωνική τους εξέλιξη, πού είναι προφανής όταν εξετάζεται ή συμπεριφορά τους στις βενετικές κτήσεις, πρέπει νά συνεκτιμηθεῖ, μεταξύ άλλων, καὶ ή ἔδαφική τους προέλευση: γιατί ὅλοι οἱ Ἄλβανοὶ τῆς Πελοποννήσου δέν πέρασαν ἀπὸ τὸν Ἴσθμὸ τῆς Κορίνθου, δέν ἀκολούθησαν δηλαδή μία διαδρομὴ ή ὁποία συνεπάγεται τὴν ἀργή διήθησή τους διὰ μέσου μιᾶς μεγάλης ἔκτασης ἔδαφῶν ὅπου ὑπῆρχε παλαιὰ παράδοση μόνιμης ἐγκατάστασης. Ἄλλοι, κυρίως μετὰ τὴν τουρκικὴ εἰσβολή στὴν Ἄλβανία, ἀπὸ τὸ 1417, πέρασαν κατευθείαν ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ βρέθηκαν στὴν Ἀχαΐα.⁶⁰ Ἄλλωστε, αὐτὲς οἱ κινήσεις διευκολύνθηκαν ἀπὸ τοὺς Λατίνους πού βρισκόνταν ἀκόμη στὴν Πελοπόννησο. Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 15ου αἰ. οἱ Ἄλβανοὶ ἀντιπροσώπευαν μιὰ ἀρκετὰ ὑπολογίσιμη δύναμη, τόσο πού ὁ τελευταῖος ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας, Centurione Zaccaria, τοὺς χρησιμοποίησε στὰ ἐπιθετικά του σχέδια ἐναντίον τοῦ δουκάτου τῆς Κεφαλληνίας: οἱ Τόκκοι ζήτησαν γι' αὐτὸν τὸ λόγο βοήθεια ἀπὸ τὴ Βενετία τὸ 1413.⁶¹

60. Ὁ Morosini σημειώνει ὅτι ἐκεῖνο πού ἔκανε τὴ Βενετία νὰ συνειδητοποιήσει τὸν κίνδυνο πού ἀντιπροσώπευαν οἱ Ἄλβανοὶ εἶναι ή ἐπίθεσή τους ἐναντίον τῆς Ἀχαΐας. Andrea Morosini, *Chronique*, Venise, Biblioteca Marciana, Cod. Marc. Ital. 1049, φ. 71.

61. A.S.V., *Secreti*, V, φ. 147v, 11 Αὐγούστου 1413. A. Ducellier, «Les Albanais dans les colonies vénitiennes au XVème

Ἄλλά, ὅπως καὶ στὴν Ἡπειρο, οἱ Τόκκοι ἤξεραν νὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Πελοποννήσου στὸν ἀγῶνα τοὺς ἐναντίον τοῦ Zaccaria: ἀπὸ τὸ 1417, μετεῖχαν στὴ γενικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε στοὺς Τόκκους νὰ γίνουν κύριοι τῆς Κλαρέντσας τὸ 1421. Μὲ τὴ σειρά τους, ἀπειλούμενοι ἀπὸ τοὺς δεσπότες τοῦ Μυστρά —τὸ Χρονικό τους μᾶς διηγεῖται πῶς— γιὰ νὰ ἀμυνθοῦν συγκέντρωσαν στρατὸ πού προερχόταν ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἀπὸ τὸ Δεσποτάτο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλβανία.⁶²

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ κυρίως ἐκεῖνοι πού, στὶς δυσπρόσιτες ὄρεινές ζῶνες σχηματίζαν συμπαγεῖς ομάδες ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν παραδοσιακῶν τοῦς ἀρχηγῶν, βρισκόμενοι στὴν ὑπηρεσία τῶν διαδοχικῶν κυριάρχων, ἀποκόμισαν ἓνα δίκαιο αἰσθημα γιὰ τὴ δύναμή τους. Ἐμπρὸς στὴν ὑπεκφυγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μυστρά ἀπέναντι στὶς τουρκικὲς ἐπιδρομὲς πού γίνονταν ὄλο καὶ πιὸ συχνές, ἔφθασαν στὸ σημεῖο νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ἴδια τὴ χώρα, χωρὶς αὐτὸ βέβαια νὰ σημαίνει ὅτι δὲν

siècle», *L'Albanie entre Byzance et Venise, Xe-XVe siècles*, Λονδίνο, Variorum Reprints, 1987, ἀρ. IX, σελ. 48.

62. Χρονικό τῶν Τόκκων, σελ. 464, 490.

συμπαρέσυραν μαζί τους και "Έλληνες. Η ιστορία, όμως, τῶν λεγόμενων ἀλβανικῶν ἐξεγέρσεων, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 15ου αἰ., δείχνει ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ αὐτοὶ εἶχαν καταστειῖ τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς ἀντίστασης στοὺς Ὀθωμανούς.

Τὸ 1423 μιὰ πρώτη ἀλβανικὴ ἐξέγερση τάρραξε ἓνα τμῆμα τοῦ Δεσποτάτου. Οἱ Ἄλβανοὶ τῶν περιοχῶν τῆς Τρίπολης, «διαχωριζόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες», ἐκδήλωσαν, γιὰ πρώτη φορά, τὴν ἐξαγρίωσή τους ἐναντίον τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν. Κατανικήθηκαν ὅμως ἀπὸ τὸν πασά Τουραχάν ὁ ὁποῖος, ἂν πιστέψουμε τὸν Χαλκοκονδύλη, ἔκτισε πύργους μὲ τὰ κρανία 800 καταδίκων ποὺ θανάτωσε.⁶³ παράδοση, ὅπως φαίνεται, παλιά.

Τὸ 1453 οἱ Ἄλβανοὶ ἐξεγέρθηκαν πάλι ἐναντίον τοῦ δεσπότη Θωμᾶ. Αἰτία ἦταν τόσο οἱ καταχρήσεις του (ἂν πιστέψουμε τὸν Κριτόβουλο, ὁ ἡγεμόνας υπέχρεος σὲ βαρύτατο φόρο στὸν Μωάμεθ Β' μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, συγκέντρωσε τὸ ποσὸ ἀπὸ τοὺς Ἄλβανούς, ἀλλὰ τὸ ξόδεψε γιὰ δική του χρῆση⁶⁴) ὅσο καὶ ἡ πολιτικὴ ὑποτέλεια ποὺ ἀκολουθοῦσε ἀπέναντι στοὺς Τούρκους. Αὐτὴ

63. Χαλκοκονδύλης, τ. 2, σελ. 16· P. Schreiner, *Βραχέα Χρονικά*, ἀρ. 40, σελ. 314.

64. Κριτόβουλος, III, 1-2, σελ. 91-92.

τὴν φορὰ ὅμως εἶχαν μὲ τὸ μέρος τους καὶ Ἕλληνες, ἔφθασαν μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ ἀνακηρύξουν ἀρχηγό τους ἓναν ἄρχοντα τῆς Μάνης, τὸν Μανουήλ Καντακουζηνό, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπίσης παράπονα ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα.⁶⁵ Οἱ διηγήσεις τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς, περισσότερο ἢ λιγότερο μυθικές, δὲ δίνουν γιὰ τὴν ἐξέγερση, ἣ ὁποία διήρκεσε δύο χρόνια, τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἐνδοεθνικὴ ρήξη: βέβαια, ἀναφέρεται ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ἀγαθὰ λεηλατήθηκαν, καί, ὅπως φαίνεται, οἱ Ἄλβανοὶ εἶδαν, γιὰ κάποιον διάστημα, τὴ Βενετία ὡς καταφύγιο· τὸ βασικό, ὅμως, εἶναι ὅτι τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο ἐμφανίζεται κυρίαρχο σ' ἓνα τμῆμα τῆς Πελοποννήσου. Δὲν εἶχαν κανέναν ἐνδοιασμό νὰ τεθοῦν ὑπὸ τῆς διαταγῆς ἐνὸς ἑλληνα ἄρχοντα, ποὺ ἦταν ἀπευθείας ἀπόγονος τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν προφανῶς ἀποτύχει ὑπὸ τὴν ἀρχηγία ἐνὸς δικοῦ τους, τοῦ Πέτρου τοῦ Χωλοῦ.

Ἡ ἱστορία ποὺ διηγεῖται πολὺ ἀργότερα ὁ Τζοβάνι Musachi εἶναι, προφανῶς, ἐθνικιστικὴ προπαγάνδα: ὁ Μανουήλ Καντακουζηνός, γιὰ νὰ τεθεῖ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀλβανικῆς ἐξέγερσης, εἶχε ἀλλάξει τὸ ὄνομά του σὲ Ginno (Γκίνης), ἐνῶ ἡ γυναίκα του

65. Χαλκοκονδύλης, τ. 2, σελ. 169.

Μαρία εἶχε πάρει τὸ ὄνομα Cucehia (Ἐρυθρὸ στὰ ἄλβανικά).⁶⁶ πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἐπινοήσεις τοῦ 16ου αἰ. ὁπότε ἦταν πιά δύσκολο νὰ φαντασθεῖ κανεὶς μιὰ ἐνωτικὴ κίνηση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Αὐτὸ πού εἶναι ἀντίθετα σίγουρο τὸ 1454, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἄλβανικὴ ἐξέγερση ἀντιμετωπίσθηκε ὡς ἀπόπειρα ἐκμηδένισης τῆς πολιτικῆς ὑποτέλειας τῶν δεσποτῶν τοῦ Μυστρά πρὸς τοὺς Τούρκους: οἱ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ἐξεγερμένων, ἀπὸ τὸ Γαρδίκι καὶ τὸν Ταῦγετο ὡς τὸν Ἴσθμό, πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν Τουραχάν μπέη καὶ τοὺς Ἑλληνας πού εἶχαν μείνει πιστοὶ στὸ Μυστρά. Ἡ συμμαχία αὐτὴ ὁδήγησε στὴν ἥττα τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἐκείνου πού ὁ Σφραντζῆς ἀποκαλεῖ «ψευδοδεσπότη» τους, τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ σκοπὸς τοῦ ὁποίου φαίνεται καθαρά: νὰ ἐπανακτήσει τὴν ἐξουσία στὴν Πελοπόννησο, τὴν ὁποία οἱ Παλαιολόγοι εἶχαν ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του.⁶⁷

66. Musachi, ὅ.π., σελ. 331.

67. Χαλκοκονδύλης, τ. 2, σελ. 174-175· Κριτόβουλος, III, 22, 1-4, σελ. 92-94· ὁ Σφραντζῆς, ἔκδ. R. Maisano, Ρώμη 1990, XXXVII, 1, σελ. 142 εἶναι ἰδιαίτερα ἀμήχανος προκειμένου νὰ ἐκτιμήσει τὸ ρόλο τοῦ Μανουήλ Καντακουζηνοῦ γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει: ἐπανεστήσαν οἱ τοῦ Μορέως Ἀλβανῖται κατὰ τῶν δεσποτῶν καὶ αὐθεντῶν αὐτῶν καὶ τὸν (οὐκ οἶδα τί εἰπεῖν) Καντακουζηνὸν Μανουήλ δεσπότην τάχα πεποιήκασιν.

Μπορεῖ ἄλλωστε νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι, καθὼς ἡ ἐπίσημη συνθηκολόγησις ἀπέναντι τοὺς Τούρκους γινόταν ὅλο καὶ πιὸ ξεκάθαρη, πολλοὶ Ἕλληνες συμμετεῖχαν στὶς ἀκόλουθες ἐξεγέρσεις: τὸ 1458, ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ Μωάμεθ Β', Ἀλβανοὶ ὀχυρώθηκαν στὴν Ἀργολίδα, στὰ βουνὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Φλιούντα καὶ τῆς Νεμέας, «ἀπὸ ὅπου ἐξουσίαζαν τὶς χαμηλές ζῶνες τῆς Πελοποννήσου», ἀλλὰ ὁ σουλτάνος, μετὰ τὴ νίκη του, ὀδήγησε στὴν Κωνσταντινούπολη τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τόσο Ἑλλήνων ὅσο καὶ Ἀλβανῶν. Ἀκόμη, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1459 Ἀλβανοὶ καὶ Πελοποννήσιοι ἔπεισαν ἐπιτέλους ἀπὸ κοινοῦ τὸν Θωμᾶ νὰ ἐξεγερθεῖ ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ ἐξέγερσις, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, ἐπέτρεψε τὴν ἀνάκτησις σημαντικῶν κάστρων, ποὺ ἦταν ἄλλοτε φραγκικά, τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Καρύταινας πρὶν ἐπεκταθεῖ ὡς τὴ νότια Πελοπόννησο πρὸς τὴν Καλαμάτα. Στὴ συνέχεια, ἀναδιπλώθηκε πρὸς τὴν Ἀρκαδία, ἀπὸ ὅπου εἶχε ξεκινήσει, καὶ ὅπου, τελικά, ὁ Θωμᾶς ἠττήθηκε στὸ Λεοντάρι, ἓνα ἄλλο φραγκικὸ κάστρο. Ἀναμφισβήτητα ὑποστηρίζοταν ἀπὸ συμπαγεῖς ὀμάδες Ἀλβανῶν, τῶν ὁποίων ὁ κύριος ἀρχηγός, ὁ Μανουὴλ Μπόχαλης, ἀνῆκε στὴν κυρίαρχη ὀμάδα τῶν «Μποχαλαίων», ποὺ ἐξουσίαζαν τὸ ἀρκαδικὸ κάστρο τοῦ Λεοντα-

ρίου. Ὁ Μανουήλ Μπόχαλης εἶναι τυπικὸ δεῖγμα τῆς ἑλληνοαλβανικῆς ἐλίτ, πού εἶχε ἤδη συσταθεῖ στὴν Πελοπόννησο, καὶ ἤξερε νὰ διασφαλίζεται μὲ συγγενικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς χειρότερους ἐχθροὺς του, τοὺς Τούρκους: ὁ πεθερὸς του, στρατηγὸς Γεώργιος Παλαιολόγος ἦταν ἐπίσης ἐξάδελφος τῆς μητέρας τοῦ Μπεϊλέρμπεη Mahmud, γενικοῦ διοικητῆ τῆς Ρούμελης, τῆς τουρκικῆς Δύσης.⁶⁸ Ἐν ἴδια περίοδο, γύρω στὰ 1460, ἓνα ἀνώνυμο χρονικὸ ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ πατριάρχης Νήφων ἦν γὰρ τῶ γένει ἐκ Πελοποννήσου ἐκ μητρὸς Ρωμαῖος εὐγενής, ἐκ δὲ πατρὸς ἄρχοντος Ἀλβανίτου.⁶⁹ Στὰ 1462, ὁ σουλτάνος ἐκτέλεσε δεκαοκτῶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς *principali homeni*, ἀρχηγοὺς τῶν *caterve de Albanesi* τῆς Πελοποννήσου.⁷⁰

68. Σφορτζής, XXXIX, 6, σελ. 154 καὶ XL, 8, σελ. 162: Ὁ δὲ πενθερὸς μὲν Μανουήλ τοῦ Μπόχαλη Γεώργιος ὁ Παλαιολόγος, πρωτεξάδελφος δέ, ὡς προεδηλώσαμεν, τῆς μητρὸς τοῦ μπεϊλερπεῖ...

69. Ἀνωνύμου ἔκθεσις χρονική, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 7, Παρίσι 1894, σελ. 595.

70. ...I Turchi..., *uniti tutti in le parte de Corinto et tutti spaventati, perchè alcune caterve de Albanesi havevano rebellado in modo ch'el Flamburiano de la Morea, el qual non ha ultra 200 Turchi cum luy, per questa suspitione ha tolto la vita a circa XVIII Albanesi, principali homeni de questo paese...*, Archivio di Stato di Milano, *Carteggio Generale Sforzasco*, 1462. J. Radonić, «Djuradj Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV veku», ὁ.π., ἀρ. 238, σελ. 134.

Τηρώντας στάση αναμονής, οί Τουρκοί νικητές κατανόησαν ακριβώς τήν ειδική κοινωνική δομή τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ὄταν, τὸ 1461, προχώρησαν στήν ἀπογραφή τῆς κατακτημένης ἐπαρχίας,⁷¹ κάθε φορά πού εἶχαν νά περιγράψουν ἕνα ἀλβανικό χωριό, σημείωναν ἐπιμελῶς ὅτι ἀνῆκε «στήν ἀλβανική φυλετική κοινότητα», κάτι πού ἐπιβεβαιώνει τήν ἀνάλυση τῆς κοινωνίας τῶν ἀλβανῶν μεταναστῶν πού ἐπιχειρεῖται ἐδῶ. Ἀκόμη περισσότερο, στὰ ἀποσπάσματα ἐνός καταστίχου τοῦ 1461, σημειώνεται πάντοτε ὡς ἐπικεφαλῆς τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν αὐτῶν ἕνα πρόσωπο, τὸ οικογενειακὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀποδίδεται στήν ἴδια τῆ «φυλή», ἕνα εἶδος «ἐθιμικοῦ ἀρχηγοῦ» δείγματα τοῦ ὁποίου εἶναι ἤδη γνωστά. Ἐπιπλέον, οί Τουρκοί ὑπολόγιζαν τήν ἀριθμητικὴ σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ πληθυσμοῦ, γεγονός πού αὐτοὺς ὁδήγησε νά τοῦ ἀπονεύμουν ἕνα προνομιακὸ φορολογικὸ καθεστῶς: πλήρωναν λιγότερο ὑψηλοὺς φόρους ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ τῶν ἐλληνικῶν χωριῶν. Σὲ μερικές περιοχές, ὅπως στήν Κορινθία, ὁ ἀλβανικός πληθυσμὸς ἔφθανε σὲ ἕνα πολὺ σημαντικὸ ἐπίπεδο: 3.353 ἐστίες σὲ σύνο-

71. N. Beldiceanu - I. Beldiceanu-Steinherr, «Recherches sur la Morée», *Südost-Forschungen* 39 (1980), σελ. 17-72.

λο 9.881, δηλαδή γύρω στο 34% κατά μέσο όρο, αλλά, που ήταν δυνατό να αγγίζει και το 40% και σε μερικές μάλιστα περιοχές το 60%.⁷² Επρόκειτο, βέβαια, για πολιτική διαίρεσης, που υποδαύλιζε τα ένδοκοινοτικά πάθη χωρίς όμως να εμποδίζει την υιοθέτηση κοινής στάσης απέναντι στο νικητή: από εκείνη τη στιγμή σχηματίσθηκαν στην Πελοπόννησο οι έλληνο-άλβανικές ενώσεις, και είναι γνωστός ο ρόλος που διαδραμάτισαν στον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα του 19ου αιώνα πολλοί Άλβανοί που είχαν πλήρως αποδεχθεί τη διπλή καταγωγή τους. Γίνεται επίσης καλύτερα κατανοητό γιατί, στην αρχή του 19ου αι., η Πελοπόννησος φαινόταν στα μάτια ενός Μπάιρον και ενός Rouqueville περισσότερο άλβανική παρά ελληνική. "Αλλωστε, αυτοί οι πολυάριθμοι Άλβανοί της Πελοποννήσου αποτέλεσαν το έναυσμα της λεγόμενης «πελοποννησιακής» μεταναστεύσης στη νότια Ίταλία, τον 16ο αιώνα, από όπου γεννήθηκαν οι έλληνοαλβανικές κοινότητες οι οποίες ακόμη κοινωνούν κατά το ορθόδοξο τυπικό.

Φύσεις ανήσυχες όταν ήταν ταγμένοι υπό την εξουσία παραδοσιακών αρχηγών, οι οποίοι είχαν ή

72. "Ο.π., σελ. 37-38.

δὲν εἶχαν οἰκειοποιηθεῖ τῇ συμπεριφορᾷ τῶν ἐλλήνων ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων, ποὺ ἦταν οἰκεία στοὺς ντόπιους πληθυσμούς, οἱ Ἄλβανοὶ τῆς Ἑλλάδας, δὲν ἀποτέλεσαν, παρ' ὅλ' αὐτά, ἓνα τελείως ξένο σῶμα ποὺ ἐπιβλήθηκε μόνο μὲ τὴ βία στὸν κοινωνικὸ ἴστό τῆς κατακτημένης ἀπὸ τοὺς Τούρκους Ἑλλάδας. Ἀντίθετα, ὅταν ἔχασαν ὅλες τὶς παλαιές δομές τους καὶ πρὶν ἀκόμη φθάσουν σὲ ἓνα καινούργιο ἐπίπεδο κοινωνικῆς ἱεράρχησης, μπόρεσαν νὰ ἀποτελέσουν ἓναν ἰδανικὸ προμηθευτὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ὡς τὴν Ἀττικὴ. Βέβαια, καθὼς συχνὰ ἦταν ἡμινομάδες καὶ ἱκανοὶ γιὰ ὑποπτες συμμαχίες μὲ τοὺς διάφορους τοπικοὺς κυριάρχους, ἀπὸ τὸ Μυστρά ὡς τὴ Βενετία καὶ τοὺς Τούρκους, ὑπῆρξαν ἐπίσης ἀποτελεσματικοὶ ἄποικοι, ποὺ συνέβαλαν ἀναμφισβήτητα στὴν ἐνδυνάμωση τῶν τάξεων τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ ποὺ βασανίζοταν ἀπὸ παλαιὰ δημογραφικὴ κρίση, συμβάλλοντας ἀκόμη σημαντικὰ στὸν ἀγῶνα τοῦ ἐναντίον τοῦ μουσουλμάνου ἀντιπάλου. Στὴν ἴδια αὐτὴ ἀντιφατικὴ εἰκόνα παραπέμπει ἐπίσης καὶ ἡ Βενετία, ἡ ὁποία, τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἔβλεπε στὸν Ἄλβανὸ τῶν μεσσηνιακῶν κτήσεών της ταυτόχρονα τὸν ἐπικίνδυνο κατακτητὴ, τὸν καλὸ στρατιώτη, ποὺ ἦταν χρήσιμος γιὰ τὴν ἀμυνα, καὶ τὸν

ἀγρότη πού ἦταν ἱκανὸς νὰ ἀξιοποιήσῃ καὶ πάλι τὶς ἐγκαταλειμμένες γαῖες.⁷³

Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ κατάφεραν, μέσα ἀπὸ ἀντιπαραθέσεις καὶ συμβιβασμούς, νὰ καταλήξουν σὲ μιὰ κοινὴ ζωὴ, ὅπου συμφωνοῦσαν στὰ οὐσιώδη. Καὶ εἶναι ἴσως αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μαθήματα πού μᾶς δίδαξαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πιὸ σκοτεινῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τους ἐμποδίζοντάς μας νὰ ἀπελπιστοῦμε γιὰ τὰ σύγχρονα Βαλκάνια. Ἄλλο ἓνα μάθημα, πού πρέπει νὰ συλλογίζεται ἰδιαίτερα ὁ ἐλληνικὸς λαός, ὅταν τοῦ συμβαίνει νὰ ἀντιμάχεται τὴν ἰδέα ὅτι, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακραίωνης ἱστορίας του, πολλὰ ἕτερογενῆ στοιχεῖα συνέβαλαν στὴ διαμόρφωση τῆς σημερινῆς του ὄντότητας, εἶναι ὅτι, χωρὶς νὰ ἀλλοιωθεῖ ὁ προφανὴς ἐλληνικὸς χαρακτήρας του, αὐτὰ τὰ μεταναστευτικὰ κύματα

73. Για μιὰ συνθετικὴ μελέτη τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τῶν ἀλβανικῶν μεταναστεύσεων στὰ Βαλκάνια γενικὰ καὶ στὴν Ἰταλία βλ. A. Ducellier, B. Imhaus, B. Doumerc καὶ J. de Miceli, *Les Chemins de l'Exil. Bouleversements de l'Est européen et migrations vers l'Ouest à la fin du Moyen Age*, Παρίσι, Armand Colin, 1992, ὅπου παρουσιάζονται, μεταξύ ἄλλων, οἱ διαφορετικοὶ τρόποι ἀντιμετώπισης ἐκ μέρους τῶν «χωρῶν ὑποδοχῆς», ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν οἱ μετανάστες φθάνουν μεμονωμένα καὶ προοδευτικὰ (ἀπ' ὅπου προκύπτει μιὰ γρήγορη ἀφομοίωση) ἢ μαζικὰ καὶ πλαισιωμένοι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντές τους, διαδικασία ἢ ὁποία, μακροχρόνια, καταλήγει σὲ καθεστῶς ἀπομόνωσης.

μπόρεσαν να χειραγωγηθῶν και τελικὰ να ἔνσωμα-
τωθῶν σ' αὐτὸν χάρη στὴν ἐκπληκτικὴ ἀφομοιωτι-
κὴ δύναμή του. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ
τὶς ὁμοιότητές του μὲ τὸ γαλλικὸ λαὸ ὁ ὁποῖος στὶς
μέρες μας τρομάζει ὑπερβολικὰ καθὼς βλέπει τό-
σους ξένους νὰ συγκεντρώνονται στὸ ἔδαφός του.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ΔΙΑΛΕΞΗ
ΤΟΥ
ALAIN DUCCELLIER
ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
(13ος - 15ος αι.)

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 1994
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «ΣΤΙΓΜΗ»
ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 91-93 - ΤΗΛ. 36.44.064
ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ ΣΑΤΙΝΕ 100 ΓΡ.
ΤΗΣ «ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ»
ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ-ΧΟΡΝ
ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ 5, ΠΛΑΚΑ - 105 56 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 32.19.196
ΜΕ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΚΩΣΤΑ ΤΣΙΚΝΑΚΗ
ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΚΑΛΙΑΚΑΤΣΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

(Οκτώβριος 1991 - Μάιος 1992)

Υπεύθυνη: Χρύσα Α. Μαλτέζου

1. Ελένη Αρβελέρ, *Μοντερνισμός και Βυζάντιο*.
2. Johannes Koder, *Ο κηπουρός και η καθημερινή κουζίνα στο Βυζάντιο*.
3. Θεοχάρης Δετοράκης, *Ο «Ακάθιστος Ύμνος» και τὰ προβλήματα του*.
4. Αθανάσιος Μαρκόπουλος, *Η θέση του χρονογράφου στη βυζαντινή κοινωνία: Νοοτροπία-Τεχνοτροπία*.
5. Πάρις Γουναρίδης, *Η θέση του χωρικού στη βυζαντινή κοινωνία*.
6. Κατερίνα Νικολάου, *Η θέση της γυναίκας στη βυζαντινή κοινωνία*.
7. Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Οί βυζαντινοί άγιοι του έλλαδικού χώρου μέσα από τις πηγές και τὰ κείμενα*.
8. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη Μεσαιωνική Ελλάδα. Γενική Έπισκόπηση*.
9. Σπύρος Ν. Τρωιάνος, *Η θέση του νομικού/δικαστή στη βυζαντινή κοινωνία*.
10. Παναγιώτης Λ. Βοκοτόπουλος, *Η Κρητική ζωγραφική τόν 16ο αιώνα*.
11. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, *Τò επάγγελμα του ψηφοθέτη κατά την όψιμη αρχαιότητα (3ος-7ος αιώνας)*.
12. Δημήτρης Τριανταφυλλόπουλος, *Από τò Βυζάντιο στο Μετα-Βυζάντιο: Οίνος παλαιός εις άσκους καινούς — και αντίστροφα*.
13. Δημήτρης Τριανταφυλλόπουλος, *«Πρόοδος» και «συντήρηση» στο πεδίο της εκκλησιαστικής και θρησκευτικής ζωγραφικής: Η περίπτωση του 18ου αιώνα*.
14. Ελένη Δεληγιάννη-Δωρή, *Επιβίωση της βυζαντινής και νέες μορφές της μεταβυζαντινής ζωγραφικής*.
15. Alain Ducellier, *Οί Άλβανοί στην Ελλάδα (13ος-15ος αι.). Η μετανάστευση μιās κοινότητας*.

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

16. Μαρία Σ. Θεοχάρη, *Πολυτελή υφάσματα στο Βυζάντιο. Κοσμικά και εκκλησιαστικά*.
17. Ιωάννης Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινή Μακεδονία*.
18. Άννα Καρτσώνη, *Η λειτουργία της εικόνας στο Βυζάντιο*.
19. Γεώργιος Καββαδίας, *Η θέση του φιλοσόφου στη βυζαντινή κοινωνία*.
20. Μαρία Κωνσταντουδάκη - Κιτρομηλίδου, *Ο αντίκτυπος της Αλωσης στη ζωγραφική: Η μεταφύτευση της παλαιολόγειας τέχνης στην Κρήτη και η εξέλιξή της*.